Samvid® BOOKS

संस्कृत

व्याकरण व पाठ्यपुस्तक

उत्तर पुस्तिका

कक्षा

8

संस्कृत 8

प्रथमः पाठः

लोकहितं मम करणीयम्

1. एकपदेन उत्तरत

(क) स्मरणीयम् (ख) सततं वदनीयम्

(ग) भोगभवने (घ) दुःखम्

(ङ) निज सौख्यम्।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) कार्यक्षेत्रे त्वरणीयम्।

(ख) दुःख सागरे तरणीयम्।

(ग) कष्टपर्वते चरणीयम्।

(घ) विपत्ति विपिने भ्रमणीयम्।

(ङ) मम लोकहितं करणीयम्।

3. उचितं योजयत

(अ)	(ब)
(क) मनसा	सततं स्मरणीयम्।
(ख) वचसा	सततं वदनीयम्।
(ग) भोगभवने	न रमणीयम्।
(घ) लोकहितम्	करणीयम्।
(ङ) अहर्निशम्	जागरणीयम्।

4. शुद्धाशुद्धानां समक्षे 'आम्' 'न' वा लिखतु।

(क) आम् (ख) न

(ग) आम् (घ) न

(ङ) आम्

5. रिक्तस्थान पूर्ति :

(क) गह्वरे (ख) करणीयम्

(ग) न रमणीयम् (घ) त्वरणीयम्

(ङ) चरणीयम्

6. समास विग्रहं

(क) लोकस्य हितम् - षष्ठी तत्पुरुष

(ख) भोगानां भवने - षष्ठी तत्पुरुष

(ग) कार्यस्यक्षेत्रे - षष्ठी तत्पुरुष

(घ) दुःखस्य सागरे - षष्ठी तत्पुरुष

(ङ) कष्टानां पर्वते - षष्ठी तत्पुरुष

7. रिक्तस्थान पूर्ति—

(क) न जातु दुःखं गणनीयम्, न च निजसौख्यं मननीयम् कार्यक्षेत्रे त्वरणीयम्, लोकहितं मम करणीयम्॥

(ख) दुःख सागरे तरणीयम् कष्टपर्वते चरणीयम्।
विपत्ति-विपिने भ्रमणीयम्। लोकहितं मम् करणीम्॥

8. धातु प्रत्ययं च पृथक्कुरुत—

क्रम	पद	धातु	प्रत्यय
(क)	करणीयम्	कृ	अनीयर्
(ख)	रमणीयम्	रम्	अनीयर्
(ग)	शयनीयम्	शीङ्	अनीयर्
(घ)	जागरणीयम्	जागृ	अनीयर्
(ङ)	गणनीयम्	गण्	अनीयर्
(च)	मननीयम्	मन्	अनीयर्
(छ)	त्वरणीयम्	त्वर्	अनीयर्
(ज)	तरणीयम्	तृ	अनीयर्
(झ)	भ्रमणीयम्	भ्रम्	अनीयर्
(ञ)	सञ्चरणीयम्	सम् + चर्	अनीयर्

9. मम कर्त्तव्यम् (10 वाक्य)

(क) अहं सदैव स्मर्तव्यम्।

(ख) मुखेन सद्वचनं वदेम।

(ग) मया सदा लोकहितमेव कर्तव्यम्।

(घ) भोगेषु न विचरणीयम्।

(ङ) सुखदे शयने न दुःखभावे।

(च) अहं सदैव जागृयाम् लोकहितं च कुर्याम्।

(छ) मया दुःखानि न गणयन् कार्यक्षेत्रे सत्वरं आचरणीयम्।

(ज) स्व सुखं विहाय लोककल्याण कार्यमेव करणीयम्।

(झ) दु:खानि अविचिन्त्य अपि लोकहितस्य कार्यं कर्त्तव्यम्।

(ञ) बन्धुजनानां सदैव सहायता करणीया।

10. पाठान्तर्गते अव्यया:

सततम्, न, च, जातु, तत्र।

●●

द्वितीय: पाठ:

कालज्ञो वराहमिहिर:

1. एकपदेन उत्तरत

(क) कपित्थ: ग्रामे

(ख) आदित्यास:

(ग) स्वजनकात्

(घ) आर्यभटात्

(ङ) उज्जयिनीम्।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) वराहमिहिरस्य जन्म 499 ख्रिष्ताब्दे अभवत्।

(ख) वराहमिहिर: 587 तमे ख्रिष्ताब्दे दिवङ्गत:।

(ग) भारते फलितज्यौतिषस्य प्रथम: आचार्य: वराहमिहिर: आसीत्।

(घ) वराहमिहिरेण बृहत्संहिता बृहज्जातकं पञ्चसिद्धान्तिका च ग्रन्था: विरचिता:।

(ङ) पादपा: वल्मीकाश्च अधोभौतिक जलस्थितिं प्रदर्शयन्ति।

3. रिक्तस्थानानि पूरयत्

(क) उज्जयिनीम्

(ख) खगोलशास्त्री

(ग) वराहमिहिरेण

(घ) उज्जयिन्या:

(ङ) वराहमिहिरेण।

4. उचितं योजयत्

(अ)	(ब)
(क) उज्जयिन्या निकटे	कपित्थग्राम:
(ख) वराहमिहिरस्य जन्म	499 ख्रिष्ताब्दे
(ग) आदित्यदासस्य पुत्र:	वराहमिहिर:
(घ) अध्ययनं समाप्य वराहमिहिर: समागत:	उज्जयिनीम्
(ङ) वराहमिहिरस्य मृत्यु:	587 ख्रिष्ताब्दे

5. 'आम्' 'न' वा लिखत्

(क) आम् (ख) न (ग) आम् (घ) आम् (ङ) आम्।

6. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेद

पद	विच्छेद	सन्धि नाम
(क) आदित्योपासक:	– आदित्य + उपासक:	– गुणसन्धि
(ख) अस्मिन्नेव	– अस्मिन् + एव	– हल्सन्धि
(ग) समाप्याध्ययनम्	– समाप्य + अध्ययनम्	– दीर्घसन्धि
(घ) बालकोऽजायत	– बालको + अजायत्	– पूर्वरूपसन्धि
(ङ) वर्द्धिताश्च	– वर्धिता: + च	– विसर्गसन्धि
(च) खगोलशास्त्रस्याध्ययनम्	– खगोलशास्त्रस्य + अध्ययनम्	– दीर्घसन्धि

●●

तृतीयः पाठः

गणतन्त्र दिवसः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) जनवरीमासे

(ख) राष्ट्रपति महाभागः

(ग) राज्यपालाः

(घ) लाहौर अधिवेशने

(ङ) 1947 तमे वर्षे

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) 'वन्देमातरम्' इति राष्ट्रियगीतस्य पूर्वाभ्यासः प्रचलति।

(ख) स्वतन्त्रतादिवसः गणतन्त्रदिवसश्च राष्ट्रियपर्वणी।

(ग) पञ्चदश अगस्ते वयं स्वतन्त्रतादिवसम् आयोजयामः।

(घ) राष्ट्रभक्तैः प्रतिज्ञाकृता 'सार्वभौमतन्त्रं' रचयामः इति।

(ङ) कलाकाराः सांस्कृतिक कार्यक्रमैः जानपदनृत्यः च जनमनांसि रञ्जयन्ति।

3. प्रश्ननिर्माणं कुरुतः

(क) गणतन्त्रदिवसः किं पर्व वर्तते?

(ख) भू-जल-वायुसेनानां प्रदर्शनं कीदृशं भवति?

(ग) दिल्लीनगरे कः सेनानायकानाम् अभिनन्दनं स्वीकरोति?

(घ) कलाकाराः कैः जनमनांसि रञ्जयन्ति?

(ङ) कुत्र प्रथमवारं त्रिवर्णध्वजारोहणं जातम्?

4. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) सेनानायकानाम्

(ख) रञ्जयन्ति

(ग) गणतन्त्रदिवसः

(घ) स्वशासनाधारेण

(ङ) राज्यपालाः।

5. उचितं योजयत

	(अ)	(ब)
(क)	राज्यम्	राज्यपालः
(ख)	कला	कलाकारः
(ग)	राष्ट्रियं गीतम्	वन्दे मातरम्
(घ)	विमानानि	उड्डयन्ते
(ङ)	राष्ट्रगानम्	जन-गण-मन अधिनायक जय हे

6. विशेषणपदानि उपयुज्य दशवाक्यानि रचयत।

(क) आर्यभटः प्रसिद्धः खगोलशास्त्री आसीत्।

(ख) उज्जयिनी विद्यायाः प्रमुख केन्द्रः आसीत्।

(ग) विद्वज्जनानां समागमः भवति।

(घ) वराहमिहिरः वेदज्ञः अभवत्।

(ङ) फलित ज्योतिष नामशास्त्रं तस्य प्रतिपाद्य विषय।

(च) फलित ज्यौतिषस्य प्रथमः आचार्य वराहमिहिरः।

(छ) चन्द्रस्यप्रकाशः स्वकीयः नास्ति।

(ज) एतेषु ग्रन्थेषु फलित विद्यायाः गूढ तत्वानां प्रतिपादनमस्ति।

(झ) आधुनिकाः वैज्ञानिकाः अपि तदवलम्ब्य अन्वेषणं कुर्वन्ति।

(ञ) गहन विषयमपि सरलं प्रस्तुतम्।

7. सन्धिं सन्धि-विच्छेदं वा कुरुत

(क) स्वतन्त्रतादिवस इव = स्वतन्त्रतादिवसः + इव।

(ख) निस्सारयन्तीति = निस्सारयन्ति + इति।

(ग) इत्यस्य = इति + अस्य।

(घ) सोऽयम् = सः + अयम्।
(ङ) अधुनावगतम् = अधुना + अवगतम्।

(ग) अत्र (घ) अपि
(ङ) अधुना

8. अव्ययानि चित्वा लिखत

(क) कथम् (ख) च

चतुर्थः पाठः

नीतिश्लोकाः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) प्रियाः प्रियवादिनी च
(ख) अर्थकरी
(ग) दूषणम्
(घ) मोहात्
(ङ) आपत्सु

2. एकवाक्येन उत्तरत

(अ) अजीर्णे भोजनं विषम्।
(ख) उद्योगे दारिद्र्यं नास्ति।
(ग) कुतो ममाश्रयेद् दोषः इति विचिन्तयेत्।
(घ) गुणेष यत्नः करणीयः।
(ङ) अनभ्यासे विषं शास्त्रम्।

3. श्लोकांशान् योजयत

	(अ)	(ब)
(क)	मृत्युमापद्यते मोहात्	सत्येनापद्यतेऽमृतम्
(ख)	गुणेष क्रियताम् यत्नः	किमाटोपैः प्रयोजनम्
(ग)	अनाभ्यासे विषं शास्त्रम्	अजीर्णे भोजनं विषम्
(घ)	अमृतं राहवे मत्युः	विषं शङ्करभूषणम्
(ङ)	उद्योगे नास्ति दारिद्रयम्	जपतो नास्तिपातकम्

4. 'आम्' 'न' वा लिखत

(अ) आम् (ख) आम्
(ग) न (घ) आम्
(ङ) आम्

5. पदानां विभक्ति वचन च लिखत

क्रम	पद	शब्द	विभक्तिः	वचनम्
(क)	नीचस्य	नीच	षष्ठी	एकवचनम्
(ख)	आपत्सु	आपद्	सप्तमी	बहुवचनम्
(ग)	युद्धे	युद्ध	सप्तमी	एकवचनम्
(घ)	क्षीणेषु	क्षीण	सप्तमी	बहुवचनम्
(ङ)	धने	धन	सप्तमी	एकवचनम्
(च)	गुणदोषयोः	गुणदोष	षष्ठी, सप्तमी	द्विवचनम्
(छ)	निर्धनस्य	निर्धन	षष्ठी	एकवचनम्
(ज)	मौने	मौन	सप्तमी	एकवचनम्
(झ)	व्यसनेषु	व्यसन	सप्तमी	बहुवचनम्
(ञ)	बान्धवान्	बान्धव	द्वितीया	बहुवचनम्

पञ्चमः पाठः

अहम् ओरछा अस्मि

1. एकपदेन उत्तरत

(क) निवाड़ीमण्डले
(ख) षोडशशताब्दे
(ग) रुद्रप्रतापेन
(घ) रामराजामन्दिरे
(ङ) वीरः हरदौलः
(च) सघनं वनम्

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) धसान, जामिनी, जतारा, बेतवा च चतस्रः नद्यः ओरछा नगरं परितः प्रवहन्ति।

(ख) दुर्गः सुदृढं कलात्मकं च अस्ति।

(ग) भवनानां गवाक्षेषु प्रस्तर पट्टिकासु सूक्ष्म शिल्प कार्य विद्यते।

(घ) महाराज्ञ्या सम्मान रक्षणाय राज्ञः सन्देह निवारणाय विषपानम् अकरोत।

(ङ) पुष्पोद्यानस्य नातिदूरे केशवस्य गृहम् अस्ति।

(च) ओरछानगरे लक्ष्मीनारायण मन्दिरं, फूलबाग, दीवान, हरदौलभवन, सुन्दरभवन, शहीदस्मारक प्रभृतीनि द्रष्टव्यानि स्थानानि सन्ति।

3. उचितं मेलयत

(अ)	**(ब)**
(क) ओरछानगरस्य परिक्षेत्रे	चतस्रः नद्यः सन्ति
(ख) विवाहावसरे महिलाः	तं प्रथमं पूजयन्ति
(ग) प्रस्तरेषु कलायाः चित्रणम्	अद्भुतं भाति
(घ) जुझारसिंहस्य प्रियः अनुजः	हरदौलः आसीत्
(ङ) सर्वाधिकं निर्माणकार्यम्	महाराजवीरसिंहप्रथमस्य शासने अभवत्

4. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) मन्दिरस्य प्राङ्गणे (ख) दुर्गे

(ग) हिन्दीभाषायाः (घ) रोचकः

(ङ) जम्बुवृक्षाः

5. नामोल्लेखपूर्वकं समास विग्रहं कुरुत

(क) शिल्पकार्यम् – शिल्पस्य कार्यम् – षष्ठी तत्पुरुष

(ख) काव्यकलाविदग्धायाः – काव्य-कलया विदधा – तृतीया तत्पुरुष

(ग) विषपानस्थलम् – विषपानस्यस्थलम् –षष्ठी तत्पुरुष

(घ) विवाहावसरे – विवाहस्य अवसरे – षष्ठी तत्पुरुष

(ङ) चतुर्भुजमन्दिरम् – चतुर्भुजस्य मन्दिरम् – षष्ठी तत्पुरुष।

6. नामोल्लेख सहितं सन्धिविच्छेदं कुरुत

(क) अत्रैव = अत्र + एव = वृद्धि सन्धि

(ख) महत्वञ्च = महत्वं + च = हल् सन्धि

(ग) अद्यावधिः = अद्य +अवधि = दीर्घ सन्धि

(घ) सर्वाधिकम् = सर्व + अधिकम् = दीर्घसन्धि

(ङ) भवनमपि = भवनम् + अपि = व्यंजन सन्धि

7. 'आम्' 'न' वा लिखत

(क) न (ख) आम्

(ग) आम् (घ) आम्

(ङ) न।

●●

षष्ठ पाठः

स्वामी विवेकानन्दः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) नरेन्द्रनाथः

(ख) भुवनेश्वरीदेवी

(ग) विश्वनाथ दत्तः

(घ) कोलकाता नगरे

(ङ) रामकृष्णः परमहंसः।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) नरेन्द्रनाथस्य जन्म जनवरी मासस्य द्वादशे दिनाङ्के 1863 ख्रिष्ताब्दे अभवत्।

(ख) शिकागोनगरे विश्वधर्मसम्मेलने भारतस्य प्रतिनिधिः स्वामी विवेकानन्दः अभवत्।

(ग) जुलाईमासस्य चतुर्थेदिनाङ्के 1902 ख्रिष्ताब्दे सः ब्रह्मलीनो जातः।

(घ) यदि कोऽपि भारतीय संस्कृति ज्ञातुम् इच्छति तर्हि प्रथमः तेन स्वामि विवेकानन्दविषये पठितव्यम्।

(ङ) यूनां प्रेरकः पथप्रदर्शकश्च स्वामि विवेकानन्दः।

3. उचितम् योजयत

क्रम.	(अ)	(ब)
(क)	नरेन्द्रनाथ एव	स्वामी विवेकानन्दः
(ख)	नरेन्द्रनाथस्य माता	भुवनेश्वरी देवी
(ग)	नरेन्द्रनाथस्य पिता	विश्वनाथ दत्तः
(घ)	नरेन्द्रनाथस्य गुरुः	रामकृष्ण परमहंस
(ङ)	नरेन्द्रनाथस्य प्रिया शिष्या	भगिनी निवेदिता

4. शुद्धाशुद्धानां स्थाने क्रमशः 'आम्' 'न' वा लिखत।

(अ) आम् (ख) आम्

(ग) न (घ) आम्

(ङ) न।

5. रिक्तस्थान पूर्तिः

(क) मा कुरु (ख) धारयत

(ग) अभिभाषकः (घ) अकर्म

(ङ) कोलकातानगरे।

6. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेदं कुरु

क्रम	पद	सन्धिविच्छेद	सन्धि नाम
(क)	दीक्षानन्तरम्	दीक्षा + अनन्तरम्	दीर्घसन्धि
(ख)	प्रसिद्धोऽभवत्	प्रसिद्धः + अभवत्	विसर्गसन्धि
(ग)	एवाकर्म	एव + अकर्म	दीर्घसन्धि
(घ)	तस्यावधारणा	तस्य + अवधारणा	दीर्घसन्धि
(ङ)	अनेनैव	अनेन + एव	वृद्धिसन्धि
(च)	कार्यमस्ति	कार्यम् + अस्ति	व्यंजन सन्धि

7. नामोल्लेखपूर्वकं समासविग्रहं कुरुत

क्रम	पद	समासविग्रह	समास नाम
(क)	लोकसेवकः	लोकस्य सेवकः	षष्ठी तत्पुरुषः
(ख)	परोपकारः	परेषाम् उपकारः	षष्ठी तत्पुरुषः
(ग)	परिव्राजकदीक्षाम्	परिव्राजकस्य दीक्षां	षष्ठी तत्पुरुषः
(घ)	जीवनगतिः	जीवनस्य गतिः	षष्ठी तत्पुरुषः
(ङ)	ईश्वरप्राप्तिः	ईश्वरस्य प्राप्तिः	षष्ठी तत्पुरुषः

8. मूलशब्दं विभक्ति, लिङ्गं, वचनं च लिखत।

क्रम	पद	मूलशब्द	लिङ्ग	विभक्ति	वचनम्
(क)	ज्ञानम्	ज्ञान	नपुंसक	प्रथमा	एकवचनम्
(ख)	कार्यम्	कार्य	नपुंसक	प्रथमा	एकवचनम्
(ग)	अनेन	इदम्	पुंल्लिङ्ग	तृतीया	एकवचनम्
(घ)	ईश्वरः	ईश्वर	पुंल्लिग	प्रथमा	एकवचनम्
(ङ)	दीनः	दीन	पुंल्लिंग	प्रथमा	एकवचनम्
(च)	क्रीडासु	क्रीडा	स्त्रीलिंग	सप्तमी	एकवचनम्

9. अव्ययानां वाक्यप्रयोगम्

(क) च – रामः श्यामः च गच्छतः।

(ख) एवम् – सः युद्धेऽनेकान् शत्रून् हतवान् एवं सः महावीरः।

(ग) मा – त्व तत्र मा गच्छ।

(घ) तदा – यदा अहं बहिर्गच्छामि तदा एवं सः आगच्छति।

(ङ) यदि–यदि सः अत्र आगमिष्यति अहं तस्य स्वागत करिष्यामि।

10. (1) स्वामीविवेकानन्दस्य बाल्यकालस्य नाम 'नरेन्द्रनाथः' आसीत्।

(2) स्वामीविवेकानन्दस्य जन्म कोलकाताः नगरे अभवत्।

(3) तस्य पिता विश्वनाथदत्तः आसीत्।

(4) स्वामीविवेकानन्दस्य माता भुवनेश्वरी देवी आसीत्।

(5) तस्य गुरुः रामकृष्णः परमहंसः आसीत्।

(6) स्वामीविवेकानन्दस्य शिष्या 'भगिनी निवेदिता' आसीत्।

(7) स्वामी विवेकानन्दः संस्कृतानुरामी आसीत्।

(8) स्वामी विवेकानन्दः यूनां कृते पथप्रदर्शकः आसीत्।

(9) नरेन्द्रनाथः स्वामी विवेकानन्दः इति नाम्ना प्रसिद्धोऽभवत्।

(10) स्वामी विवेकानन्दस्य बहवः शिष्याः अभवन्।

●●

सप्तमः पाठः

ऐक्यबलम्

1. एकपदेन उत्तरत

(क) निम्बवृक्षे (ख) शाखां

(ग) काष्ठभेदकः (घ) मक्षिकाम्

(ङ) मण्डूकः

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) स एव बुद्धिमान यः गतं मृतं च न चिन्तयति।

(ख) मित्रम् एव मित्रस्य कार्यं साधयति।

(ग) एकीभूताः दुर्बला अपि सबले शत्रुं हन्तुं शक्नुवन्ति।

(घ) मक्षिकया हस्तिनः कर्णयोः वीणावादनम् कृतम्।

(ङ) तैः तीक्ष्ण बुद्ध्या ऐक्येन च सः मत्तगजः मारितः।

3. युग्म निर्माणं करुत

(अ)	(ब)
(क) ऐक्यबलेन	मत्तगजः मारितः
(ख) बुद्धिमान्	यः गतं मृतं च न चिन्तयति
(ग) काष्ठभेदकः	चञ्चुप्रहारम्
(घ) मक्षिका	वीणावादनम्
(ङ) चटकायुगलम्	कातरक्रन्दनम्

4. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) चटकायुगलम्

(ख) कातरक्रन्दनम्

(ग) चतुरमण्डूकं उपायं

(घ) तस्मिन् पङ्के

(ङ) तीक्ष्णबुद्ध्या ऐक्येन।

5. एकताविषये पञ्च वाक्यानि

(क) ऐक्यं महाबलम् भवति।

(ख) संहिता कार्यसाधिका भवति।

(ग) पिपीलिका अपि एकीभूयाः भारं नयन्ति।

(घ) तृणानाम् एकता रज्जु निर्माणं करोति येन हस्ती अपि बद्धुं शक्नोति।

(ङ) तृणानाम् संहति मार्जनी भूत्वा समार्जयति।

6. आगतानां जीवानाम् नामानि

(क) चटकः – पतिः

(ख) चटका – पत्नी

(ग) मत्तगजः – चटकयोः शत्रुः

(घ) काष्ठभेदकः – चटकयोः मित्रम्

(ङ) मक्षिका – काष्ठभेदकस्य मित्रम्

(च) चतुरं मण्डूकं – मक्षिकायाः मित्रम्

विविध प्रश्नावलि : 1

1. एकपदेन उत्तरत

(क) स्मरणीयम्

(ख) आदित्यदासः

(ग) जनवरी मासे

(घ) अर्थकरी

(ङ) रुद्रप्रतापेन

(च) विश्वनाथदत्तः

(छ) शाखां नाशितवान्

(ज) आपत्सु

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) कष्ट पर्वते चरणीयम्।

(ख) बृहत्संहिता बृहज्जातकं पञ्च-सिद्धान्तिका: च ग्रन्था: विरचिता।

(ग) सार्वभौमं तन्त्रं रचयाम: इति प्रतिज्ञातम्।

(घ) अनभ्यासे शास्त्रं विषम्।

(ङ) महाराज्ञ्या: सम्मान रक्षणाय राज्ञ: च सन्देहनिवारणाय विषपानम् अकरोत।

(च) शिकागोनगरे विश्वधर्मसम्मेलने भारतस्य प्रतिनिधि: स्वामि विवेकानन्द: अभवत्।

(छ) एकीभूता दुर्बला: अपि सबलं शत्रुं हन्तुं शक्नुवन्ति।

3. रिक्तस्थानपूर्ति

(क) उज्जयिनीं

(ख) मा कुरु

(ग) नास्ति

(घ) हिन्दीभाषाया:

(ङ) राज्यपाला:

(च) करणीयम्

(छ) पङ्क्ते

4. विलोमानि लिखत

(क) विरलम् (ख) प्रकाश:

(ग) अपकर्षस्य (घ) विषम्

(ङ) दोषेषु (च) शत्रु:।

5. समानार्थक पदानि लिखत

(क) मति:

(ख) पथप्रदर्शनम्

(ग) कुसुमानि (सुमनानि)

(घ) शूर:

(ङ) राजा

(च) महासागर:।

6. सन्धिविच्छेदम्

क्रम	पद	सन्धिविच्छेद	सन्धि नाम
(क)	बालकोऽजायत	बालको + अजायत	पूर्वरूप सन्धि
(ख)	वर्द्धिताश्च	वर्द्धिता: + च	विसर्ग सन्धि
(ग)	अत्रैव	अत्र + एव	वृद्धि सन्धि
(घ)	अद्यावधि:	अद्य + अवधि	दीर्घ सन्धि
(ङ)	एवाकर्म	एव + अकर्म	दीर्घ सन्धि

7. समासविग्रह

क्रम	पद	विग्रह	नाम समास
(क)	परोपकार:	परेषाम् उपकार:	षष्ठी तत्पुरुष
(ख)	पर्यावरणविज्ञानम्	पर्यावरणस्य विज्ञानम्	षष्ठी तत्पुरुष
(ग)	धनाभावेन	धनस्य अभावेन	षष्ठी तत्पुरुष
(घ)	क्षीरविवर्जिता:	क्षीरात् विवर्जिता:	पंचमी तत्पुरुष
(ङ)	शिल्पकार्यम्	शिल्पस्य कार्यम्	षष्ठी तत्पुरुष
(च)	गणतन्त्रदिवस:	गणतन्त्रस्य दिवस:	षष्ठी तत्पुरुष

8. उचितं मेलयत

क्रम	अ	ब
(क)	ऐक्यबलेन	मत्तगजः मारितः
(ख)	राष्ट्रियं गीतम्	वन्दे मातरम्
(ग)	राष्ट्रगानम्	जनगणमनअधिनायक जय हे
(घ)	आदित्यदासस्यपुत्रः	वराहमिहिरः
(ङ)	गुणेषु क्रियतां यत्नः	किमाटोपैः प्रयोजनम्

9. धातु-लकार-पुरुष-वचनानि लिखत

क्रम	धातुरूप	धातुः	लकार	पुरुष	वचनम्
(क)	अस्ति	अस्	लट्	प्रथम	एकवचनम्
(ख)	कुर्वन्ति	कृ	लट्	प्रथम	बहुवचनम्
(ग)	आसन्	अस्	लङ्	प्रथम	बहुवचनम्
(घ)	वर्तते	वृत्	लट्	प्रथम	एकवचनम्
(ङ)	भवन्ति	भू	लट्	प्रथम	बहुवचनम्
(च)	विद्यते	विद्	लट्	प्रथम	एकवचनम्

10. मूलशब्द-विभक्ति-लिङ्ग वचनानि लिखत

क्रम	शब्दरूप	मूलशब्द	विभक्ति	लिङ्गम्	वचनम्
(क)	ज्ञानम्	ज्ञान	प्रथमा	नपुंसक	एकवचनम्
(ख)	बालकः	बालक	प्रथमा	पुंल्लिङ्ग	एकवचनम्
(ग)	तस्मिन्	तद्	सप्तमी	पुंल्लिङ्ग	एकवचनम्
(घ)	वने	वन	सप्तमी	नपुंसक	एकवचनम्
(ङ)	घण्टाभिः	घण्टा	तृतीया	स्त्रीलिंग	बहुवचनम्
(च)	जलस्य	जल	षष्ठी	नपुंसक	एकवचनम्

11. गद्यं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत्

(मम .... अभवत्।)

(क) मम परिसरे एकम् उद्यानम् अस्ति।

(ख) विविधवर्णानि पुष्पाणि पर्यटाकानां चित्तं मोदयन्ते।

(ग) सर्वाधिकं निर्माणकार्यं महाराजवीरसिंह प्रथमस्य शासने अभवत्।

(घ) केशवदासः हिन्दीभाषायाः कविः आसीत्।

अथवा

(अस्ति .... कृतवान्।)

(क) कपित्थ नाम ग्रामः उज्जयिन्याः निकटे अस्ति।

(ख) आदित्यदासस्य पुत्रस्य नाम वराहमिहिरः आसीत्।

(ग) वराहमिहिरस्य जन्म 499 ख्रिष्ताब्दे अभवत्।

(घ) वराहमिहिरः आर्यभटात् खगोलशास्त्र एव अध्ययनम् अकरोत्

12. पद्यं पठित्वा उत्तराणि लिखत।

(उद्योगे .... भयम्)

(क) उद्योगे दारिद्र्यं नास्ति।

(ख) जपतः पातकं नास्ति।

(ग) मौने कलहः नास्ति।

(घ) जागरिते भयं नास्ति।

अथवा

(न भोगभवने .... करणीयम्।)

(क) भोगभवने न रमणीयम्।

(ख) सुखशयने न शयनीयम्।

(ग) अहर्निशं जागरणीयम्।

(घ) लोकहितं मम करणीयम्।

13. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) रामकृष्णपरमहंसः (ख) कालज्ञः

(ग) स्मरणीयम् (घ) भोगः

(ङ) टीकमगढ़मण्डले।

14. भिन्नप्रकृतिकं पदं चिनुत

(क) परीक्षाफलम् (ख) हरिः

(ग) दाडिमम् (घ) अतुलः

(ङ) अश्वः

15. उचित विकल्पं लिखत

(क) नरेन्द्रनाथः (ख) विषम्

(ग) खगोलशास्त्री (घ) तरणीयम्।

●●

अष्टमः पाठः

यक्ष प्रश्नाः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) माता (ख) पिता

(ग) मनः (घ) सार्थः

(ङ) भिषग्

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) चिन्ता तृणात् बहुतरी।

(ख) गृहे सतः भार्या मित्रम्।

(ग) युधिष्ठिरस्य मातुः नाम कुन्ती आसीत्।

(घ) दानं मित्रं मरिष्यतः।

(ङ) नकुलस्य मातुः नाम माद्री आसीत्।

(च) यमः सर्वेभ्यः जीवनं दत्तवान्।

3. विभक्ति प्रयुज्य रिक्तस्थान पूरयत

(क) तृणात् (ख) भूमेः

(ग) मनः (घ) मित्रं

(ङ) आतुरस्य

4. युग्मनिर्माणं कुरुत

क्रम	अ	ब
(क)	माता गुरुतरा	भूमेः
(ख)	वातात् शीघ्रतरम्	मनः
(ग)	गृहे मित्रम्	भार्या
(घ)	तृणात् बहुतरी	चिन्ता
(ङ)	मरिष्यतः मित्रम्	दानम्
(च)	प्रवसतो मित्रम्	सार्थः

5. समानार्थक पदानि लिखत

(क) भूमेः – पृथिव्याः

(ख) वातात् – पवनात्

(ग) आतुरस्य – रुग्णस्य

(घ) तृणात् – घासम्

(ङ) भ्रातृणाम् – बन्धुनाम्

(च) मातृभ्याम् – जननीभ्याम्

●●

नवमः पाठः

वसन्तोत्सवः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) ऋतुराजवसन्तस्य
(ख) वृक्षेषु
(ग) चित्तम्
(घ) भगवत्याः सरस्वत्याः
(ङ) सरस्वती।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) माघमासस्य शुक्लपक्षस्य पञ्चम्यां तिथौ ऋतुराजवसन्तस्य आगमन सूचना भवति।
(ख) आम्रेषु मञ्जरी परितः भ्रमन्तः भ्रमराः दृश्यन्ते।
(ग) तत्र आवाल वृद्ध परिणनाः प्रकाशितान् हस्तलिखितान् च ग्रन्थान् एकस्यां पीठिकायां संस्थाप्य विविधैः उपचारैः शारदाम् अर्चयन्ति।
(घ) एषः भारतीयानां उत्सवप्रियतायाः शास्त्रीयं सामाजिकं तथा वैज्ञानिकं चिन्तनम् अपि द्योतयति।
(ङ) उत्तरभारते विहारप्रान्ते बङ्गालप्रान्ते तथा काश्मीर प्रदेशे सरस्वती पूजनं बहुमान्यम् अस्ति।

3. प्रश्न निर्माणं कुरुत

(क) विविधैः पुष्पैः <u>कस्य</u> स्वागतं भवति?
(ख) <u>केषाम्</u> अपि पूजनम् भवति?
(ग) <u>काम्</u> अर्चयन्ति?
(घ) सौन्दर्य कामयितुं <u>किं</u> भवति?
(ङ) श्रीपञ्चमीनाम्ना <u>का</u> ज्ञायते?

4. अर्थानुसारं युग्मानि योजयत

क्रम	(अ)	(ब)
(क)	मञ्जरीं परितः	भ्रमराः दृश्यन्ते।
(ख)	सरस्वतीं	पूजयन्ति स्म।
(ग)	वसन्तपञ्चमी	श्रीपञ्चमी।
(घ)	श्रावणपूर्णिमातः	वसन्तपञ्चमी यावत्
(ङ)	प्रकृतेः सौन्दर्यम्	चरमोत्कर्षं प्राप्नोति

5. नामोल्लेखपूर्वकं समास विग्रहं कुरुत :

(क)	सरस्वतीपूजनम्	सरस्वत्याः पूजनम्	षष्ठी तत्पुरुष
(ख)	वसन्तसमये	वसन्तस्य समये	षष्ठी तत्पुरुष
(ग)	प्राचीनकाले	प्राचीने काले	सप्तमी तत्पुरुष
(घ)	वसन्तोत्सवः	वसन्तस्य उत्सवः	षष्ठी तत्पुरुष

6. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेदं कुरुत :

क्रम	पदम्	सन्धि विच्छेद	नाम सन्धि
(क)	चरमोत्कर्षम्	चरम + उत्कर्षम्	गुण सन्धि
(ख)	पुराणेष्वपि	पुराणेषु + अपि	यण सन्धि
(ग)	पूजनमपि	पूजनम् + अपि	व्यंजन सन्धि
(घ)	सममेव	समम् + एव	व्यंजन सन्धि

7. पाठात् पञ्च अव्ययानि चित्वा लिखत

(i) सर्वत्र (ii) च (iii) परित: (iv) अपि (v) वस्तुत:

●●

दशम: पाठ:

आजादचन्द्रशेखर:

1. एकपदेन उत्तरत

(क) चन्द्रशेखर आजाद नगरे

(ख) अलीराजपुर मण्डले

(ग) जगरानी देवी

(घ) सीताराम: तिवारी

(ङ) संस्कृत भाषाम्

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) चन्द्रशेखरस्य जन्म 1906 ख्रिष्ताब्दे अभवत्।

(ख) चन्द्रशेखरस्य अध्ययनं वाराणस्यां एकस्मिन् संस्कृत विद्यालये अभवत्।

(ग) तेन हिन्दुस्तान सोसलिस्ट रिपब्लिक आर्मी इति संगठनं कृतम्।

(घ) भगतसिंह-राजगुरु-बटुकेश्वर-शिवराम-सुखदेव: सदृशा: क्रान्ति-कारिण: तस्य सहायका: अभवन्।

(ङ) स: स्वहस्तेनैव स्वकीये मस्तके गोलिकाप्रहारेण वीरगति प्राप्तवान्।

3. उचितं मेलयत

क्रम	(अ)	(ब)
(क)	चन्द्रशेखर मूर्च्छित:	वेत्र प्रहारै:
(ख)	दण्डकाले चन्द्रशेखर: अघोषयत्	जयतु भारतम्
(ग)	काकोरी काण्डस्य शिरोमणि:	चन्द्रशेखर:
(घ)	चन्द्रशेखरेण अधीतम्	संस्कृतम्
(ङ)	चन्द्रशेखर: अयुद्‌धयत्	नॉट बाबरेण सह

4. नामोल्लेखपूर्वकं समासविग्रहं कुरुत

क्रम	समस्तपदम्	विग्रह:	नाम
(क)	संस्कृतविद्यालये	संस्कृतस्य विद्यालये	तत्पुरुष
(ख)	पाषाणखण्डेन	पाषाणस्य खण्डेन	तत्पुरुष
(ग)	निग्रहभयात्	निग्रहस्य भयात्	तत्पुरुष
(घ)	वीरगतिम	वीरस्य गति:	तत्पुरुष

5. वाक्यनिर्माणम् :

(क) त्वं विद्यालयं <u>कदा</u> गमिष्यसि?

(ख) त्वम् अहं <u>च</u> श्व: नगरं गमिष्यसि:?

(ग) तस्य <u>एव</u> अनुज: अत्र पठति।

(घ) स: <u>अपि</u> श्व: अत्र आगमिष्यति।

(ङ) <u>श्व:</u> अहं विद्यालय न गमिष्यामि।

●●

एकादशः पाठः
सुभाषितानि

1. एकपदेन उत्तरत

(क) महताम् (ख) ताम्रः
(ग) लोके (घ) उदारचरितानाम्
(द) फलानि

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) उदिते अस्तंगते च सूर्यः रक्तः भवति।
(ख) सञ्चयात भारत्याः कोशः क्षयमायाति।
(ग) वृक्षाणां स्वभावः सत्पुरुषः इव भवति।
(घ) धीराः न्यायात् पथः एक पदम् अपि न विचलन्ति।
(ङ) लोके विद्या सुदुर्लभा अस्ति।

3. सन्धि विच्छेदं कुरुत

(क) कोशोऽयम् = कोशो + अयम् = पूर्वरूप सन्धि
(ख) यथेष्टम् = यथा + इष्टम् = गुण सन्धि
(ग) फलान्यपि = फलानि + अपि = यण सन्धि
(घ) युगान्तरे = युग + अन्तरे = दीर्घ सन्धि

4. श्लोकं पूरयत

विना वेदं विना गीतां, बिना रामायणीं कथाम्।
बिना कविं कालिदासं, भारतं भारतं नहि॥

5. उचितं मेलयत

(अ)	(ब)
(क) उदये सविता	ताम्रः
(ख) अपूर्वः कोशः	तव भारति
(ग) विना वेदं	भारतं हि भारतं
(घ) न्यायात्पथः	धीराः
(ङ) शक्तिस्तत्र	सुदुर्लभा

6. शब्दैः वाक्यरचनां कुरुत

(क) देवः – गुरुः ब्रह्मा गुरुः देवः महेश्वरः।
(ख) व्ययतः – धनं व्ययतः वृद्धिमायाति।
(ग) द्रुमः – एषः विशालः आम्र-द्रुमः।
(घ) लक्ष्मीः – लक्ष्मी लोके चञ्चला।
(ङ) फलानि – वृक्षः परार्थाय फलानि यच्छति।

●●

द्वादशः पाठः
चित्रकूटम्

1. एकपदेन उत्तरत

(क) सतनामण्डले (ख) हरीतिमा
(ग) मन्दाकिन्याः तटे(घ) हनुमान्धारा
(ङ) चञ्चुप्रहारम्

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) प्राकृतसौन्दर्यसम्पन्नः स्थलम् अस्ति।
(ख) अत्र कलनाद पूरिताः निर्झराः सन्ति।
(ग) लङ्कादहनान्तरं रामाज्ञया हनुमान् अत्रैव शीतलत्वं प्राप्तवान् अतः एतस्य नाम हनुमान् धारा इति कथ्यते।

(घ) चित्रकूटे महात्मागान्धिग्रामोदय: विश्व विद्यालय: अस्ति।

3. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) विन्ध्यपर्वतमालाया:

(ख) एकादश वर्षाणि

(ग) नैसर्गिकेगुहे

(घ) अनुसूयाश्रम:

(ङ) मन्दाकिनी

4. उचितपदेन योजयत्

(अ)	(ब)
(क) चित्रकूटम् –	सतनामण्डले
(ख) जलप्रपात: –	हनुमान्धारा
(ग) नानाजीदेशमुख: –	ग्रामोदयविश्वविद्यालय:
(घ) आत्मज्ञानम् –	महर्षि: अत्रि:

5. प्रश्ननिर्माणं कुरुत

(क) चित्रकूटं कस्मिन मण्डले अस्ति?

(ख) रामघट्ट: कस्या: तटे अस्ति?

(ग) चित्रकूटे कीदृशानि वनानि सन्ति?

(घ) कस्मात् नातिदूरं जानकीकुण्डम्?

(ङ) चित्रकूटे कति नैसर्गिके गुहे स्त:?

6. शब्दं/धातुं प्रत्यय च लिखत

क्रम	पद	शब्द/धातु	प्रत्यय
(क)	गन्तुम्	गम्	तुमुन्
(ख)	कृतवान्	कृ	क्तवतु
(ग)	आनेतुम्	आ + नी	तुमुन्
(घ)	चित्रकूटत:	चित्रकूट	तसिल्
(ङ)	दर्शनीया	दृश्	अनीयर्

7. विभक्ति लिङ्ग वचनम् लिखत

क्रम	पद	विभक्ति	लिङ्गम्	वचनम्
(क)	मण्डले	सप्तमी	नपुंसक	एकवचनम्
(ख)	यात्रिकै:	तृतीया	पुंलिङ्ग	बहुवचनम्
(ग)	मालाया:	षष्ठी, पञ्चमी	स्त्रीलिंग	एकवचनम्
(घ)	कामदगिरे:	षष्ठी, पञ्चमी	पुंल्लिङ्ग	एकवचनम्
(ङ)	तपस्याम्	सप्तमी	स्त्रीलिङ्ग	एकवचनम्

त्रयोदशः पाठः

आचार्योपदेशाः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) शिवराजः (ख) धर्मभयेन

(ग) मोहावरणम् (घ) नियमेन

(ङ) श्रीरामदासः

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) श्रीरामदासः शिवराजस्य गुरुः आसीत्।

(ख) दुष्कृतां हिंसनं साधूनां परित्राणं च क्षत्रियाणां परमधर्मः।

(ग) शिवराजस्य सहायतार्थं रामदासेन प्रति मठं राष्ट्रभावभाविताः शतशः युवगणाः निर्मात स्म।

(घ) राष्ट्रभावभाविताः युवगणाः भाविरणे सहायकाः भविष्यन्ति।

(ङ) शिवराजस्य अभीष्टं भगवती सम्पादयतु।

3. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) धर्मभयेन (ख) पालयेत्

(ग) निर्मीयन्ते (घ) द्वितीयं हृदय

(ङ) भारतैकवीर!

4. सन्धिविच्छेदं कुरुत

क्रम	पद	सन्धिविच्छेद
(क)	गमितोऽस्मि	गमितो + अस्मि
(ख)	त्वमसि	त्वम् + असि
(ग)	नृभिस्तथा	नृभिः + तथा
(घ)	भगवतैवारब्धे	भगवत् + एव + आरब्धे
(ङ)	भारतैकवीरः	भारत + एक + वीरः
(च)	सम्प्रत्यपि	सम्प्रति + अपि
(छ)	प्रतिष्ठेऽहम्	प्रतिष्ठे + अहम्
(ज)	तवाभीष्टम्	तव + अभीष्टम्
(झ)	योगोपचिताः	योग + उपचिताः
(ञ)	राष्ट्रैकभक्तेः	राष्ट्र + एक + भक्तेः

5. सन्धिं कुरुत

(क) शंकरांशेनावतीर्णस्यः।

(ख) वर्णाश्रमेऽस्मिन्।

(ग) उन्मूल्य।

(घ) राष्ट्रोद्धरणोद्यमे।

(ङ) उदीक्ष्यते।

6. श्लोकं पूरयत

वृत्तं यथा धर्मभयेन रक्ष्यते।

नृभिस्तथा नैव नरेन्द्रशासनात्।

धर्मान् सदाचारपरानतो नृपः।

प्रजाहितज्ञो नियमेन पालयेत्॥

7. संस्कृतेन भावार्थं लिखत

राष्ट्रभक्ताः व्यायामेन परिश्रान्ता योगेन प्राप्तशक्तिः विद्यासु कलासु रणनीतौ च विशारदा धर्मार्थयोः संस्कारिकाः युद्धेते सहायकाः भविष्यन्ति।

8. शब्दानाधृत्य वाक्य रचनां कुरुत

(क) दिष्ट्या – दिष्ट्या तव दर्शनम् अभवत्।

(ख) सदाचारः — मानवस्य सदाचारः सर्वत्र पूज्यते।

(ग) परित्राणम् — साधूनां परित्राणं नृपाणां धर्मः।

(घ) धर्मशासनम् — भयेन भवति धर्मशासनम्।

(ङ) राष्ट्रियभावना — राष्ट्रियभावना भाविताः जना सहायकाः भविष्यन्ति।

9. **अर्थानुसारं युग्म निर्माणं कुरु**

(अ)	(ब)
(क) साधूनाम्	रक्षणम्
(ख) शिवराजः	श्रीरामदासः
(ग) दुष्कृताम्	हिंसनम्
(घ) धर्मभयेन	रक्ष्यन्ते
(ङ) सम्पादयतु	तवाभीष्टम्

10. **विलोमपदानि लिखत**

(क) मया — त्वया

(ख) निवृतम् — आरब्धम्

(ग) तव — मम

(घ) उत्थानं — पतनम्

(ङ) अस्मिन् — तस्मिन्।

●●

चतुर्दशः पाठः

देवी अहिल्या

अभ्यास प्रश्ना

1. **एकपदेन उत्तरत—**

(क) चौण्डीग्रामः

(ख) बहुमुखिप्रतिभासम्पन्नम्

(ग) इन्दौरनगरे

(घ) सहस्रार्जुनस्य

(ङ) अहिल्याबाई।

2. **एकवाक्येन उत्तरत**

(क) मालवक्षेत्रे लेखनप्रतियोगितायाः अहिल्यायाः प्रजावात्सल्यम् इति विषयम् अधिकृत्य आसीत्।

(ख) अहिल्याबाई ख्रीस्ताब्दे 1725 तमे वर्षे मईमासस्य 31 दिनाङ्के जन्म अलभत।

(ग) अहिल्याबाई बहुमुखी प्रतिभा सम्पन्न आसीत।

(घ) रामायण-महाभारत प्रबन्धयोः बौद्ध जैन धर्मग्रन्थेषु अपि माहेश्वरस्य उल्लेखो वर्तते।

(ङ) सा धर्मार्थकाममोक्षेषु निरता सदा राजते।

3. **प्रश्ननिर्माणम् कुरुत**

(क) अहं कुतः आगच्छामि ?

(ख) अहिल्याबाई कस्य पत्नी आसीत ?

(ग) कुत्र (कस्मिन काव्ये) माहिष्मती वर्णनम् अस्ति ?

(घ) अहिल्यायाः विद्याप्रीतिः कीदृशी आसीत्।

(ङ) कया निर्मिता माहिष्मती ?

4. **समुचित मेलनं कुरुत**

(अ)	(ब)
(अ) शङ्कर-मण्डनमिश्रयोः शास्त्रचर्चा -	महेश्वर स्थाने
(ख) सर्वंसहा -	अहिल्याबाई
(ग) अवन्तिका -	उज्जयिनी
(घ) रघुवंशम् -	कालिदासरचितम्
(ङ) इन्दौरनगरे -	राजवाड़ा

5. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) आगच्छति (ख) महेश्वर:

(ग) प्रेक्षणीयम्

6. भिन्न शब्दं चिनुत

(क) मित्रम् (ख) समागत्य

(ग) हिमालय: (घ) द्रोण:

(ङ) कालिदास:

विविध प्रश्नावलि-2

1. एकपदेन उत्तरत

(क) माता (ख) भिषग्

(ग) वसन्तस्य (घ) शारदाया:

(ङ) चन्द्रशेखरआजादनगरे

(च) संस्कृत भाषाम्

(छ) ताम्र: (ज) लोके

(झ) चञ्चु-आघातम्

(ञ) हनुमान्धारा

(ट) शिववीर:

(ठ) बहुमुखि-प्रतिभासम्पन्नम्

(ड) सहस्रबाहु अर्जुनस्य।

2. एक वाक्येन उत्तरत

(क) युधिष्ठिरस्य मातु: नाम कुन्ती आसीत्।

(ख) सर्वान् भ्रातृन् मोचयत्।

(ग) वसन्तपञ्चमी वसन्तस्य आगमनं सूचयति।

(घ) हस्तलिखितान् प्रकाशितान् च ग्रन्थान् एकस्यां पीठिकायां संस्थाप्य विविधै: उपचारै: शारदाम् अर्चयन्ति।

(ङ) स्वाधीनता आन्दोलने भगतसिंह-राजगुरु-बटुकेश्वर-शिवराम सुखदेव सदृशा: क्रान्तिकारिण: तस्य सहायका: अभवन्।

(च) स्वहस्तेनैव स्वकीये मस्तके गोलिका प्रहारेण स: वीरगतिं प्राप्तवान्।

(छ) वृक्षाणां स्वभाव: सत्पुरुषा: इव।

(ज) न्यायात् पथ: पदमेकं न विचलन्ति धीरा:।

(झ) श्रीरामचन्द्रस्याज्ञाया हनुमान् अत्र स्नानम् अकरोत्।

(ञ) कलकलनादपूरिता: निर्झरा: वर्तन्ते।

(ट) तव सर्वत्र अप्रतिहतविजयो भव इति शिवराजस्य गुरु: आशी: प्रदत्ता।

(ठ) शिवराजस्य गुरु: श्रीरामदास: आसीत्।

(ड) अहिल्याबाई बहुमुखि-प्रतिभा सम्पन्न महिला आसीत्।

(ढ) अहिल्याबाई ख्रिष्ताब्दे 1725 तमे वर्षे मई मासस्य एकत्रिंशे दिनाङ्के जन्म अलभत।

3. प्रश्न निर्माणं कुरुत

(क) उदायास्तसमये क: ताम्रवर्ण: भवति?

(ख) वृक्षा: केभ्य: छायां कुर्वन्ति?

(ग) न्याय्यात्पथ: पदं के न प्रविचलन्ति?

(घ) वर्जयेत् कीदृशं मित्रम्?

(ङ) कै ऋतुराजस्य स्वागतं भवति?

(च) केषाम् अपि पूजनं भवति?

(छ) काम् अर्चयन्ति?

(ज) रामघट्ट: कस्या: तटे अस्ति?

(झ) स: कदा विद्यालयं गच्छति?

(ञ) एष: कस्य अग्रज: अस्ति?

(ट) चित्रकूटं कस्मिन् मण्डले अस्ति?

(ठ) अहं कुत: आगच्छामि?

(ङ) केन निर्मिता माहिष्मती?

(ढ) कुत्र माहिष्मतीवर्णनम् अस्ति?

4. रिक्त स्थान पूर्ति

(क) माता भूमे: गुरुतरा अस्ति।

(ख) आतुरस्य भिषङ्मित्रं भवति।

(ग) वसन्तपञ्चमी श्रीपञ्चमी नाम्ना अपि ज्ञायते।

(घ) चन्द्रशेखरस्य पितु: नाम सीताराम: आसीत्।

(ङ) चित्रकूटे रामचन्द्र: एकादशवर्षाणि यावत् निवासं कृतवान्।

(च) भवान् कुतः आगच्छति।

(छ) राजवाड़ास्थानं प्रेक्षणीयम् वर्तते।

(घ) न मुक्तिः ज्ञानं विना।

(ङ) अत्र कः वसति?

5. अव्ययै वाक्यानि रचयत्

(क) त्वं कदा आगमिष्यसि?

(ख) अहं त्वं च अत्रैव स्थास्यावः।

(ग) तत्र वृक्षे अनेके वानराः तिष्ठन्ति।

(च) अद्य अहं विद्यालयं विलम्बेन गमिष्यामि।

(छ) सः तु इतः गतः।

6. नामोल्लेख पूर्वकं सन्धि विच्छेद कुरुत

क्रम	सन्धि-विच्छेदः	सन्धि शब्दः	सन्धि नाम
(क)	शक्तिः + तत्र	शक्तिश्तत्र	विसर्ग सन्धि
(ख)	षट् + एते	षडेते	हल् सन्धि
(ग)	अत्र + एव	अत्रैव	वृद्धि सन्धि
(घ)	किम् + अर्थम्	किमर्थम्	हल् सन्धि
(ङ)	कालात् + एव	कालादेव	हल् सन्धि
(च)	अहः + निशम्	अहर्निशम्	विसर्ग सन्धि
(छ)	खादन् + अपि	खादन्नपि	हल् सन्धि

7. लकार परिवर्तनं कुरुत

क्रम	लट्	लोट्
(क)	रक्षति	रक्षतु
(ख)	रक्षानि	रक्षाणि
(ग)	गच्छसि	गच्छ
(घ)	गच्छामः	गच्छाम
(ङ)	पिबन्ति	पिबन्तु
(च)	पिबथ	पिबत
(छ)	शृणुथः	शृणुतम्
(ज)	याचतः	याचताम्
(झ)	स्मरामः	स्मराम
(ञ)	पचन्ति	पचन्तु

8. उचितं मेलयत

क्रम	(अ)	(ब)
(क)	मरिष्यतः मित्रम्	दानम्
(ख)	गृहे मित्रम्	भार्या
(ग)	मञ्जरीं परितः	भ्रमराः दृश्यन्ते
(घ)	चन्द्रशेखरेण अधीतम्	संस्कृतम्
(ङ)	सर्वाः	विद्याः
(च)	चन्द्रशेखरः मूर्च्छित	वेत्रप्रहारैः
(छ)	शङ्कर-मण्डनमिश्रयोः शास्त्रचर्चा	महेश्वरस्थाने
(ज)	इन्दौरनगरे	राजवाड़ा

9. वाक्यपूर्ति

(क) उद्यमं साहसं धैर्यं बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः।
षडेते यत्र वर्तन्ते तत्र देवः सहायकः॥

(ख) उदये सविता ताम्रस्ताम्र एवास्तमेति च।
तथा सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेक-रूपता॥

10. गद्यं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत

(प्राचीनकाले .... भवति।)

(क) ज्ञानयज्ञतपस्वरूपां सरस्वतीं जनाः पूजयन्ति स्म।

(ख) अधुना अपि सम्पूर्णे देशे आध्यात्मिक जिज्ञासया अस्मिन् दिने जनाः ज्ञानस्य अधिष्ठात्री शारदां पूजयन्ति।

(ग) वसन्तोत्सवः वस्तुतः सांस्कृतिकः उत्सवः अस्ति।

(घ) वैदिककालाद् एव सरस्वत्याः उपासना भवति।

अथवा

(अङ्केशः .... आसीत्।)

(क) उज्जयिन्याः अपरं नाम अवन्तिका अस्ति।

(ख) माहेश्वरस्य अपरं नाम माहिष्मती अस्ति।

(ग) सहस्रार्जुनः अनूपदेशस्य नृपः आसीत्।

(घ) सहस्रार्जुनस्य राजधानी महेश्वरनगरे आसीत्।

11. पद्यं पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत

(उदये .... एकरूपता)।

(क) उदये सवितुः वर्णः ताम्रः भवति।

(ख) अस्तङ्गते सवितुः वर्णः ताम्रः भवति।

(ग) सम्पत्तौ विपत्तौ च महताम् एकरूपता।

(घ) 'उदये' इति पदे सप्तमी विभक्ति एकवचनम् अस्ति।

अथवा

(माता .... तृणात्।)

(क) भूमेः गुरुतरा माता।

(ख) पिता खात् (आकाशात्) उच्चतरः।

(ग) वातात् शीघ्रतरं मनः भवति।

(घ) तृणात् अपि बहुतरी चिन्ता भवति।

12. उचित विकल्पं चित्वा लिखत

(क) माघमासे

(ख) जुलाई मासे

(ग) एकरूपता

(घ) व्यञ्जनसन्धिः

(ङ) तत्पुरुषसमासः

(च) खण्डेरावः।

●●

पञ्चदशपाठः

कूट श्लोकाः

1. एकपदेन उत्तरत—

(क) सूचिका

(ख) लेखिन्या

(ग) कृष्णः

(घ) शीतम्

(ङ) एकोना विंशति (एकोनविंशतिः)

(च) सिंहः

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) कृष्णमुखी द्विजिह्वा पञ्चभर्त्री पण्डिता च भवति लेखनी।

(ख) सूची एकचक्षुः बिलमनुविशति क्षीयते वर्धते च।

(ग) शीतल वाहिनी गङ्गा।

(घ) कम्बलवन्त मनुष्यं शीतं न बाधते।

(ङ) नर्मदाया: विंशति: स्त्रिय: पुनरायाता:।

(च) शंकरं पतितं दृष्ट्वा पार्वती हर्षनिर्भरा अभवत्।

3. युग्ममेलनं कुरुत

क्रम	(अ)	(ब)
(क)	कंसं जघान	कृष्ण:
(ख)	शीतल वाहिनी	गङ्गा
(ग)	लोक: नाथ: यस्य स:	भिक्षुक:
(घ)	कातर युद्धे कुर्यात्	पलायनम्
(ङ)	लोकस्य नाथ:	राजा
(च)	शीतं न बाधते	कम्बलवन्तम्
(छ)	कस्तूरी कस्मात् जायते	मृगात्

4. रिक्त स्थान पूर्ति

(क) कृष्ण:

(ख) न बाधते

(ग) कर्मधारय

(घ) शङ्करम्

(ङ) अव्ययीभाव:

5. द्व्यर्थकशब्दानां अर्थम्

(क)	शङ्करम्	चन्दनवृक्ष:
(ख)	द्वन्द्व:	कलह:
(ग)	बहुब्रीहि:	धनयुक्त:
(घ)	कंबलवन्तम्	कम्बलयुक्तं
(ङ)	लोकनाथ:	भिक्षुक
(च)	अव्ययीभाव:	धनाभाव:
(छ)	द्विगु:	दम्पति:
(ज)	कर्मधारय	कर्म कुरु
(झ)	एको ना विंशति	एक नर: विंशतिस्त्रिय:
(ञ)	पञ्चभर्त्री	पञ्च अङ्गुल्य:

●●

षोडश: पाठ:

कवित्वं कालिदासस्य

1. एकपदेन उत्तरत

(क) नाटकम् (ख) भरत:

(ग) सप्त (घ) कालिदास:

(ङ) नवदश (च) त्रीणि।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) कालिदासेन विरचितानां नाटकानाम् नामानि अभिज्ञानशाकुन्तलम् मालविकाग्निमित्रम्, विक्रमोर्वशीयं च।

(ख) दुष्यन्त-शकुन्तलयो: पुत्रस्य भरतस्य नाम्ना अस्माकं देशस्य नाम 'भारतवर्षम्' इति प्रसिद्धम्।

(ग) ऋतुसंहारे षड्ऋतूणां प्राकृतिकं सौन्दर्यवर्णनम् अस्ति।

(घ) रघुवंशमहाकाव्यम् कुमारसम्भवम् इति कालिदासस्य द्वे महाकाव्ये।

(ङ) तेन मेघदूतम् ऋतुसंहारञ्च द्वे खण्डकालो विरचिते।

(च) देवप्रबोधिन्या कालिदासमहोत्सव: विशिष्ठ:रूपेण आयोज्यते।

3. रिक्त स्थान पूर्ति

(क) प्रकृतिहिताय (ख) सर्वत्र

(ग) भद्राणि (घ) नाटकं

(ङ) अनामिका।

4. उचित योजयत

(अ)	(ब)
(क) सर्वश्रेष्ठनाटकम्	अभिज्ञानशाकुन्तलम्
(ख) महाकाव्यम्	कुमारसम्भवम्
(ग) खण्डकाव्यम्	ऋतुसंहारम्
(घ) दूतरूपेण मेघस्य यात्रारम्भः	रामगिरितः
(ङ) पुरुरवा इत्यस्य वर्णनम्	विक्रमोर्वशीयेनाटके
(च) सर्वः सर्वत्र	नन्दन्तु

5. शुद्धाशुद्धानां स्थाने क्रमशः 'आम्' 'न' वा लिखत्

(क) आम्	(ख) न
(ग) न	(घ) आम्
(ङ) न	(च) आम्
(छ) आम्	(ज) न
(झ) न	(ञ) न।

6. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेदं कुरुत

(क) चेति	च + इति	गुण सन्धि
(ख) कविरस्ति	कविः + अस्ति	विसर्ग सन्धि
(ग) नाटकेऽस्मिन्	नाटके + अस्मिन्	पूर्वरूप सन्धि
(घ) अद्यापि	अद्य + अपि	दीर्घ सन्धि
(ङ) सर्वस्तरतु	सर्वः + तरतु	व्यंजन सन्धि
(च) सत्यमेव	सत्यम् + एव	व्यंजन सन्धि

7. नामोल्लेखपूर्वकं समास विग्रहं कुरुत

(क) वर्णनशैली	वर्णनस्य शैली	षष्ठी तत्पुरुष
(ख) शास्त्रपारङ्गतः	शास्त्रेषु पारङ्गतः	सप्तमी तत्पुरुष
(ग) कालिदासमहोत्सवः	कालिदासस्य महोत्सवः	षष्ठी तत्पुरुष
(घ) साहित्योपासकाः	साहित्यस्य उपासकाः	षष्ठी तत्पुरुष
(ङ) गणनाप्रसङ्गे	गणनायाः प्रसङ्गे	षष्ठी तत्पुरुष

8. प्रश्न निर्माणम्

(क) **कस्य** उपमा विश्वप्रसिद्धा ?

(ख) **केन** मेघदूतं विरचितम् ?

(ग) **कः** सर्वश्रेष्ठ कविरस्ति ?

(घ) **कः** दूतरूपेण अलकापुरीं गच्छति।

(ङ) यक्षव्याजेन **कः** आत्मव्यथां प्रस्तुतवान्।

●●

सप्तदश पाठः

सत्कर्म एव धर्मः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) मरणासन्नं रुग्णम्

(ख) वनम्

(ग) राज्ञः

(घ) यमलोकस्य

(ङ) चित्रगुप्तस्य

(च) उज्जयिनीम्।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) राजन्! भवान् तु राजधर्मस्य पालनं करोतु। धर्मानुकूलं गमनम् अपि धर्मः एव भवति।

(ख) कर्मणः स्थानं भिन्नः परञ्च तपस्या स्वर्ग प्राप्तेः साधनम्।

(ग) सः ज्ञातवान यत् सदाचार एव तपस्या, सत्कर्मः एव धर्मः।

(घ) सः लोके सत्कर्मणा प्रसिद्धः।

(ङ) तस्य ध्येय वाक्यम् आसीत् 'सत्कर्म एव धर्मः।'

(च) मरणासन्नेन रुग्णेन तस्य मनसि वैराग्यं उद्भूतम्।

(छ) लोके सत्कर्मः एव करणीयम्।

3. रिक्तस्थानानि पूरयत्

(क) महात्मा (ख) स्वर्गप्राप्तेः

(ग) दूतान् (घ) तपस्याम्

(ङ) राज्ञाम्।

4. उचितं योजयत

(क)	(ख)
(क) सदाचार एव	तपस्या
(ख) महात्मा उपदिष्टवान्	विक्रमादित्यम्
(ग) तपसा	परलोकः साध्यते
(घ) विक्रमादित्यस्य ध्येय वाक्यम्	सत्कर्म एव धर्मः
(ङ) सत्कर्म एव	धर्मः

5. नामोल्लेखपूर्वकं समास विग्रहं कुरुत

(क) ध्येयवाक्यम्	ध्येयाय वाक्यम्	चुर्थी तत्पुरुष समास
(ख) तपस्यारतः	तपस्यां रतः	सप्तमी तत्पुरुष समास
(ग) प्रजापालकः	प्रजायाः पालनम्	षष्ठी तत्पुरुष समास
(घ) योगबलेन	योगस्य बलेन	षष्ठी तत्पुरुष समास
(ङ) श्रेष्ठाचरणेन	श्रेष्ठानाम् आचरणेन	षष्ठी तत्पुरुष समास

6. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेद

(क) धर्मानुकूलम्	धर्म + अनुकूलम्	दीर्घ सन्धिः
(ख) नेति	न + इति	गुण सन्धिः
(ग) सदाचारः	सत् + आचारः	हल् सन्धिः
(घ) अद्यापि	अद्य + अपि	दीर्घ सन्धिः
(ङ) विक्रमादित्यः	विक्रम + आदित्यः	दीर्घ सन्धिः

7. प्रश्ननिर्माणं कुरुत

(क) **कः** अवदत्?

(ख) तपस्या **केषां** कर्म इति?

(ग) **कुत्र** यमलोकस्य दृश्यं दर्शितवान्?

(घ) यमराजः **कान्** पृच्छति?

(ङ) **कस्य** धर्मः प्रजापालनम्?

●●

अष्टादशः पाठः

प्रियदर्शिनी इन्दिरा

1. एकपदेन उत्तरत

(क) ऊर्जस्वलानि

(ख) इङ्गलैण्डदेशे

(ग) दूरदर्शिनीम् ऊर्जस्वलाम्

(घ) बांग्लादेशम्

(ङ) दरिद्रतामपनय।

2. (क) दिवङ्गतापि सा देवी अस्माकं कृते वर्तमानेवेवास्ति।

(ख) इन्दिरायाः जन्म 1917 तमे ख्रिष्ताब्दे अभवत्।

(ग) इन्दिरायाः जन्म प्रयागनगरे अभवत्।

(घ) जवाहरलालनेहरूः स्वतन्त्रतायै आन्दोलनं कुर्वन् कारागारम् अगच्छत।

(ङ) तस्याः समाधिस्थलं 'शक्तिस्थलम्' इति नाम्ना प्रसिद्धम् अस्ति।

3. रिक्त स्थानपूर्ति

(क) जवाहरलालनेहरूः

(ख) राष्ट्रीयाः नेतारः

(ग) वानरसेना इति

(घ) भारतस्य

(ङ) शान्तिदूतीं।

4. नामोल्लेखपूर्वकं समास विग्रहं कुरुत

(क) पुष्पमालाः	पुष्पाणां मालाः	षष्ठी तत्पुरुष समास
(ख) देशभक्तेः	देशस्य भक्ते	षष्ठी तत्पुरुष समास
(ग) सीमानिर्धारणम्	सीमायाः निर्धारणम्	षष्ठी तत्पुरुष समास
(घ) वीरगतिम्	वीरस्य गतिम्	षष्ठी तत्पुरुष समास

5. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेदं कुरुत

(क) दर्शनमनेकधा	दर्शनम् + अनेकधा	व्यंजन सन्धि
(ख) स्वतन्त्रतान्दोलनस्य	स्वतन्त्रता + आन्दोलनस्य	दीर्घ सन्धि
(ग) तत्रागच्छन्	तत्र + आगच्छन्	दीर्घ सन्धि
(घ) दरिद्रतामपनय	दरिद्रताम् + अपनय	व्यंजन सन्धि
(ङ) द्रष्टुमैच्छत्	द्रष्टुम् + ऐच्छत्	व्यंजन सन्धि

6. वाक्यरचनां कुरुत

(क) कृते — सः अध्ययनस्य कृते तत्र वसति।

(ख) समाप्य — कार्य समाप्य सः शीघ्रम् एव गृहम् आगच्छत्।

(ग) कुर्वन् — सः अध्ययन कुर्वन् अपि गृहकार्यं करोति।

(घ) सह — रामेण सह सीता लक्ष्मणौ अपि वनम् अगच्छन्।

(ङ) अङ्गीकृत्य — ब्राह्मणः भोजनम् अङ्गीकृत्य गतः।

7. उचितं योजयत

	(क)	(ख)
(क)	इन्दिरायाः जन्म	प्रयागनगरे
(ख)	इन्दिरायाः पतिः	फीरोजगान्धिः
(ग)	इन्दिरायाः माता	कमलानेहरूः
(घ)	इन्दिरायाः पिता	जवाहरलाल नेहरूः
(ङ)	बालकानां संघटना	वानरसेना

8. इन्दिरागान्धि विषये दशवाक्यानि

(i) श्रीमती इन्दिरागान्धिः भारतस्य प्रधानमन्त्री आसीत्।

एष पूर्वप्रधानमन्त्रिणः पं. जवाहर लालनेहरोः पुत्री आसीत्।

(ii) इन्दिरा प्रियदर्शिनी अति ऊर्जावती नारी आसीत्।

(iii) अस्याः जन्म प्रयागनगरे 1917 तमे ख्रिष्ताब्दे अभवत।

(iv) अस्याः मातुः नाम कमलानेहरू आसीत्।

(v) इन्दिरायाः अध्ययनं पूनानगरे शान्ति निकेतने, इङ्गलैण्डदेशे च अभवत्।

(vi) पिता जवाहरलालनेहरू स्वतन्त्रता सेनानी आसीत्।

(vii) गृहस्य वातावरणं विलोक्य सापि तथैव अभवत्।

(viii) यदा सा प्रधानमन्त्री आसीत् तदा एव बांग्लादेशस्य प्रादुर्भाव सहायताम् अकरोत्।

(ix) एकाकी एव चलतु इति तस्योदघोषः आसीत्।

(x) हा हन्त, सा स्वकीयै रक्षकैः एव गुल्लिका प्रहारेण हताः ?

9. भिन्नप्रकृति शब्दं चिनुत

(क) पार्वती (ख) चैत्रमासः

(ग) वानरसेना (घ) महामन्त्री।

●●

एकोनविंश पाठः

हट्ट भ्रमणम्

1. एकपदेन उत्तरत

(क) गिरिराजनायकः (ख) मेलखेड़ाग्रामे

(ग) मङ्गलवासरे (घ) वृक्षच्छयायाम्

(ङ) ग्रामीणाः

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) ग्रामं परितः लघु-लघु ग्रामाः सन्ति।

(ख) आलुकं, पलाण्डु, कूष्माण्ड, शिम्बाम् मूलिका च।

(ग) गोधूमाः चणकाः, यवाः तण्डुलाः द्विदलानि च।

(घ) ग्रामीणाः परस्पर मिलित्वा मुदिताः भवन्ति।

(ङ) हट्टस्थाने जम्बूः कदम्बः, वटः, पिप्पलस्य च वृक्षाः सन्ति।

3. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) स्वग्रामम्

(ख) ग्राम्य जीवनम्

(ग) प्रतिमङ्गलवासरे

(घ) चास्ति

(ङ) सर्वे।

4. अर्थानुसारं योजयत

	(क)	(ख)
(क)	प्रियः	मित्र!
(ख)	आपणाः	भवन्ति
(ग)	अत्रागच्छन्ति	हट्टदिने
(घ)	हट्टः	प्रतिमङ्गलवासरे
(ङ)	प्रणतिं	समर्पय

5. मूलशब्द, विभक्तिं, वचनं च लिखत

क्रम	मूल पद	मूल शब्द	विभक्ति	वचनम्
(क)	आपणाः	आपण	प्रथमा	बहुवचनम्
(ख)	मित्रैः	मित्र	तृतीया	बहुवचनम्
(ग)	जीवनस्य	जीवनम्	षष्ठी	एकवचनम्
(घ)	ग्रामे	ग्राम	सप्तमी	एकवचनम्
(ङ)	मोदकम्	मोदक	द्वितीया	एकवचनम्

6. वाक्य प्रयोग

(क) ह्यः – सुधांशु ह्यः अत्र आगमिष्यति।

(ख) अत्र– अहम् अपि अत्र एव पठामि।

(ग) च – रामः च लक्ष्मण च राम लक्ष्मणौ।

(घ) अपि – अहम् अपि तम् जानामि।

(ङ) प्रति – सः मित्रं प्रति कथयति।

●●

विंशः पाठः

नर्मदा

1. एकपदेन उत्तरत—

(क) नर्मदा

(ख) अमरकण्टकनाम्नः पर्वतात्।

(ग) नर्मदायाः

(घ) अनूपपुरमण्डले

(ङ) अरबसागरे

(च) मण्डलेश्वरनगरे।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) भेड़ाघाटनामके स्थाने हिण्डोरी मण्डले धूमधारजलप्रपातः अस्ति।

(ख) सेठानीघाटस्थानं नर्मदापुरे अस्ति।

(ग) अमलेश्वरः नाम ज्योतिर्लिङ्ग अस्ति।

(घ) सरदारसरोवरबन्धः नर्मदा नद्याम् अस्ति।

(ङ) बन्धैः विद्युत् उत्पादनम्, भूमिसेचनम्, जलपरिवहनम्, अभयारण्य निर्माणम्, पर्यटनस्थल निर्माणम् इत्यादयः विविधलाभाः भवन्ति।

3. रिक्तस्थानपूर्ति

(क) मेकलसुता

(ख) मध्यप्रदेशस्यः

(ग) ओंकारेश्वरनगरे

(घ) गोविन्दपादाचार्यः

(ङ) नर्मदायाम्।

4. उचितं योजयत

(क) महाराजपुरम् — मण्डलानगरम्

(ख) नर्मदायाः विलयः — अरबसागरे

(ग) गोविन्दपादाचार्यस्य आश्रमः — ओङ्कारेश्वरनगरे

(घ) जाबालिपुरम् — जबलपुरनगरम्

(ङ) धूमधारजल प्रपातः — भेड़ाघाटस्थाने

5. शुद्धाशुद्ध च क्रमशः 'आम्' 'न' इति लिखत

(क) आम् (ख) आम्

(ग) आम् (घ) न

(ङ) आम्

6. नामोल्लेखपूर्वकं सन्धि विच्छेदं कुरु

(क) गहनारण्येषु	गहन + अरण्येषु	दीर्घ सन्धिः
(ख) अत्रैव	अत्र + एव	वृद्धि सन्धिः
(ग) अवलोकनार्थम्	अवलोकन + अर्थम्	दीर्घ सन्धिः
(घ) इत्यादयः	इति + आदयः	यण् सन्धिः

7. नामोल्लेखपूर्वकं समास विग्रहम्

(क) अभयारण्यनिर्माणम्	अभयारण्यस्य निर्माणम्	षष्ठी तत्पुरुष
(ख) देवालयाः	देवेभ्यः आलयाः	चतुर्थी तत्पुरुष
(ग) घण्टानादाः	घण्टायाः नादाः	षष्ठी तत्पुरुष
(घ) भूमिसेवनम्	भूमेः सेचनम्	षष्ठी तत्पुरुष

एकविंशः पाठः

सूक्तयः

1. एकपदेन उत्तरत

(क) विद्वान्

(ख) विक्रमार्जितसत्वस्य

(ग) ज्ञानात्

(घ) शीलम्

(ङ) महताम्

2. एकवाक्येन उत्तरत्

(क) लिङ्गं वयः वा पूजास्थानं न भवतः।

(ख) हितं मनोहारि च वचः दुर्लभम्।

(ग) गुरुणामाज्ञा हि अविचारणीया।

(घ) न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्।

(ङ) महतां क्रियासिद्धिः सत्वे भवति नोपकरणे।

3. रिक्तस्थान पूर्ति

(क) महताम् (ख) विद्वान्

(ग) ज्ञानात् (घ) लिङ्गं, वयः

(ङ) शीलम्।

4. विलोमपदानि पाठात् चित्वा लिखत

(क) एकत्र – अनेकत्र

(ख) दोषाः – गुणाः

(ग) अस्ति – नास्ति

(घ) अनेकरूपता – एकरूपता

(ङ) दुःखम् – सुखम्

5. उचित मेलनम्

(क)	(ख)
(क) शीलम्	सर्वत्र वै धनम्
(ख) गुणाः	पूजास्थानम्
(ग) क्रियासिद्धिः	महतां सत्वे भवति
(घ) रत्नम्	मृग्यते
(ङ) एकरूपता	महताम्

6. शुद्धाशुद्धानां स्थाने क्रमशः 'आम्' 'न' वा लिखत

(क) आम् (ख) न

(ग) आम् (घ) न

(ङ) आम्

7. संस्कृत वाक्येषु प्रयोग

(क) गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते।

(ख) मूर्खाय ज्ञानं दुर्लभम्।

(ग) रत्नं मृग्यते अन्यैः।

(घ) न मोक्षं ज्ञानात् विना।

(ङ) सः एव माम् जानाति।

8. प्रश्ननिर्माणं कुरुत

(क) कः सर्वत्र पूज्यते?

(ख) के पूजास्थानम्?

(ग) आज्ञा केषाम् हिऽ विचारणीया?

(घ) नास्ति कस्मात् परं सुखम्?

(ङ) का सत्वे भवति?

विविधप्रश्नावलिः-3

1. एकपदेन उत्तरत

(क) नाटकम्

(ख) भरतः

(ग) चित्रगुप्तस्य

(घ) मरणासन्नं रुग्णम्

(ङ) अमरकण्टकनाम्नः पर्वतात्

(च) नर्मदायाः

(छ) विद्वान्

(ज) ज्ञानात्

(झ) शीतम्

(ञ) सिंहः

(ट) मङ्गलवासरे

(ठ) वृक्षच्छायायाम्

(ड) ऊर्जस्वलानि

(ढ) बाङ्गलादेशम्।

2. एकवाक्येन उत्तरत

(क) शकुन्तलादुष्यन्तयो पुत्रस्य भरतस्य नाम्ना देशस्य नाम भारतवर्षम् अभवत्।

(ख) कालिदासेन लिखितानि नाटकानि मालविकाग्निमित्रम् विक्रमोर्वशीयम्, अभिज्ञानशाकुन्तलम् च सन्ति।

(ग) मनुष्येण तपसा एव परलोकः साध्यते कर्मणः स्थानं भिन्नम्।

(घ) विक्रमादित्यः लोके सत्कर्मणा एव प्रसिद्धः।

(ङ) धूमधारजलप्रपातः भेडाघाटः नामके स्थाने अस्ति।

(च) बन्धैः विद्युत् उत्पादनम्, भूमिसेचनम्, जल परिवहनम्, अभयारण्य निर्माणम् पर्यटनस्थल निर्माणम् इत्यादयो विविध लाभाः भवन्ति।

(छ) हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः।

(ज) न रत्नमन्विषति मृग्यते हि तत्।

(झ) शङ्करं पतितं दृष्ट्वा पार्वती हर्षनिर्भरा अभवत्।

(ञ) काशी-तल-वाहिनी गङ्गा।

(ट) आलुकम, पलाण्डु कूष्माण्डम् शिम्बाम्, मूलिकादीनि पञ्च शाकानि।

(ठ) गोधूमाः चणकाः यवाः तण्डुलाः द्वि दलाः च।

(ड) इन्दिराप्रियदर्शिनी दिवङ्गतापि अस्माकं कृते वर्तमानेवास्ति।

(ढ) इन्दिरायाः समाधिस्थलं शक्तिस्थलमिति नाम्ना ज्ञायते।

3. प्रश्ननिर्माणं कुरुत

(क) कस्य उपमा विश्वप्रसिद्धा?

(ख) केन मेघदूत विरचितम्?

(ग) कः दूतरूपेण अलकापुरीं गच्छति?

(घ) कुत्र यमलोकस्य दृश्यं दर्शितवान्?

(ङ) यमराजः कान् पृच्छति?

(च) कस्य धर्मः प्रजापालनम्?

(छ) केषु नर्मदायाः वर्णनम् अस्ति?

(ज) कः सर्वत्र पूज्यते?

(झ) नास्ति कस्मात् परं सुखम्?

4. रिक्तस्थानानि पूरयत

(क) प्रकृतिहिताय (ख) सर्वत्र
(ग) भद्राणि (घ) महात्मा
(ङ) तपस्याम् (च) मेकलसुता
(छ) मध्यप्रदेशस्य (ज) शीलम्।

5. उचित योजयत्

(क)	(ख)
(क) सर्व: सर्वत्र	नन्दन्तु
(ख) सर्वश्रेष्ठनाट्यम्	अभिज्ञानशाकुन्तलम्
(ग) विक्रमादित्यस्य ध्येयवाक्यम्	सत्कर्म एव धर्म:
(घ) नर्मदाया: मेलनम्	अरबसागरे
(ङ) जाबलिपुरम्	जबलपुरनगरम्
(च) गुणा:	पूजास्थानम्

6. 'आम्' 'न' वा लिखत

(क) न (ख) आम् (ग) आम् (घ) न
(ङ) न (च) आम्।

7. अपेक्षितं परिचयम्

क्रम	पदम्	मूल शब्द:	लिङ्गम्	विभक्ति:	वचनम्	अर्थ:
(क)	नर्मदा	नर्मदा	स्त्रीलिंग	प्रथमा	एकवचनम्	रेवानदी
(ख)	कालिदास:	कालिदास	पुल्लिंग	प्रथमा	एकवचनम्	कविकालिदास
(ग)	मेघदूतस्य	मेघदूत	पुंल्लिंग	षष्ठी	एकवचनम्	मेघदूत का
(घ)	नाटकेषु	नाटक	नपुंसकलिंग	सप्तमी	बहुवचनम्	नाटकों में
(ङ)	कवीनाम्	कवि	पुंल्लिंग	षष्ठी	बहुवचनम्	कवियों का/में
(च)	राज्ञ:	राजन्	पुंल्लिंग	षष्ठी	एकवचनम्	राजा
(छ)	उत्तमानि	उत्तम	नपुंसक	प्रथमा	बहुवचनम्	उत्तमों में
(ज)	एषा	एतद्	स्त्रीलिंग	प्रथमा	एकवचनम्	पद
(झ)	ज्ञानात्	ज्ञान	नपुंसक	पञ्चमी	एकवचनम्	ज्ञान से
(ञ)	मुखे	मुख	नपुंसकलिंग	सप्तमी	एकवचनम्	मुख में

8. भिन्न प्रकृति शब्दं चिनुत

(क) मित्रम् (ख) धेनुम्
(ग) कालिदास: (घ) मेघदूतम्
(ङ) छात्र:।

9. गद्यं पठित्वा उत्तराणि लिखत

(क) अनूपपुरमण्डले अमरकंटकं नाम पर्वत: अस्ति।
(ख) नर्मदा: अमरकण्टकं पर्वतात् प्रादुर्भवति।
(ग) डिण्डोरी मण्डले नर्मदा प्रविशति।

अथवा

(क) मेघदूतम् ॠतुसंहारञ्च।
(ख) मेघ: यक्षस्य दूत: अभवत्।
(ग) मेघ: दूतरूपेण रामगिरित: अलकापुरीं गच्छति।

10. पद्यं पठित्वा उत्तराणि लिखत

(क) कृष्ण: कंसं जघान।
(ख) शीतलवाहिनी गङ्गा।
(ग) दारपोषणरता: कृषका:।
(घ) शीतं कम्बलवन्तं न बाधते।

अथवा

(क) मृगात् (ख) सिंह:
(ग) पलायनम् (घ) पञ्चमी।

11. विकल्पं चित्वा लिखत

(क) भद्राणि (ख) गुरूणाम्
(ग) पठाम: (घ) देवप्रबोधिन्याम्

● ●

अभ्यास प्रश्नपत्र प्रारूपम्

संस्कृतम्

(कक्षा-अष्टमी)

1. (अ) समुचितपदं चित्वा लिखत

(क) त्वरणीयम् (ख) वराहमिहिरेण

(ग) माघमासे (घ) खण्डेराव:

(ङ) भद्राणि

(ब) रिक्तस्थानानि पूरयत

(क) मेकलसुता (ख) शीलम्

(ग) प्रकृतिहिताय (घ) एकादशवर्षाणि

(ङ) रामकृष्णपरमहंस:

2. गद्यांश पठित्वा प्रश्नान् उत्तरत

(कस्मिंश्चित् .... नष्टानि।)

(क) चटकायुगलं निम्बवृक्षे प्रतिवसति स्म।

(ख) चटकया अण्डानि दत्तानि।

(ग) एक: मदमत्त: गज: आगत:।

(घ) मदेन मत्त: गज: तां शाखां नाशितवान्।

अथवा

(एकदा .... अगच्छत।)

(क) स: मरणासन्नम् एकं रुग्णम् अपश्यत।

(ख) विक्रमादित्यस्य मनसि वैराग्यम् उद्भूतम्।

(ग) स: महामन्त्रिणि राज्यभारं समर्प्य वनम् अगच्छत्।

(घ) 'अगच्छत्' पदे 'गम्' धातु:।

3. पद्यांशं पठित्वा उत्तराणि लिखत

(उद्योगे .... भयम्।)

(क) उद्योगे दारिद्रय नास्ति।

(ख) जपतो नास्ति पातकम्।

(ग) जागरिते भयं नास्ति।

(घ) 'मौने' इति पदे सप्तमी विभक्ति एक वचनम् अस्ति्।

अथवा

(माता .... तृणात्)

(क) भूमे: माता गुरुतरा।

(ख) पिता खात् उच्चतर:।

(ग) वातात् शीघ्रतरं मन:।

(घ) 'तृणात्' इत्यस्मिन् पदे पञ्चमी विभक्ति एकवचनम् अस्ति।

4. (अ) पाठ्यपुस्तकात् कण्ठस्थीकृतं श्लोकम्

निर्धनस्य विषं भोगो निस्सत्वस्य विषं रणम्।
अनभ्यासे विषं शास्त्रम् अजीर्णे भोजनं विषम्॥

(ब) श्लोकपूर्ति

विना वेदं विना **गीतां** विना **रामायणी** कथाम्।
बिना कवि **कालिदासं भारतं** भारतं नहि॥

(स) एकाम् सूक्तिम् लिखत्

(क) शीलं सर्वत्र वै धनम्।

5. (अ) एकपदेन उत्तराणि

(क) जनवरीमासे (ख) अर्थकरी

(ग) वीरहरदौल:

(घ) सीतारामतिवारी

(ङ) अमरकण्टकात्

(च) चौण्डीग्राम: (छ) कालिदास:

(ब) एकवाक्येन उत्तरत

(क) कष्टपर्वते चरणीयम्।

(ख) गुणेषु यत्न: करणीय:।

(ग) विवेकानन्द: यूनां प्रेरक: पथप्रदर्शकश्च।

(घ) चित्रकूटे महात्मगाँधिग्रामोदय विश्वविद्यालय: अस्ति।

(ङ) विश्वविद्यालयस्य ध्येयवाक्यम् आसीत सत्कर्म एव धर्म:।

(च) काशी-तल-वाहिनी गङ्गा।

(छ) आलुका:, पलाण्डुम्, कूष्माण्डम्, शिम्बाम्, मूलिका: च।

6. (अ) शब्दरूपाणि लिखत

(क) बालक-बालक:, बालकौ, बालका:।

(ख) मातृ-मातरम्, मातरौ, मातृ:।

(ग) राजन् - राज्ञ:, राज्ञो:, राज्ञाम्।

(ब) धातुरूपं लिखत

(क) वद्-वदति, वदत:, वदन्ति।

(ख) सेव-सेविष्यसे, सेविष्येथे, सेविष्वध्वे

(ग) लिख्-अलिखम्, अलिखाव अलिखाम।

(स) अशुद्ध वाक्यानि शुद्धं कुरुत

(क) श्रीगणेशाय नम:।

(ख) स: पुस्तकं पठति।

(ग) कृष्णः यानेन गच्छति।
(घ) छात्रः फलं खादति।
(ङ) लक्ष्मणः रामेण सह क्रीडति।
(च) गीता बालकाय भोजनं ददाति।

7. (अ) धातुं प्रत्ययं च पृथक् कुरुत

(क) पठितुम् = पठ् + तुमुन्
(ख) गत्वा = गम् + क्त्वा
(ग) गतः = गम् + क्त
(घ) खादितवान् = खाद् + क्तवतु

(ब) उपसर्गं योजयित्वा पद निर्माणं कुरुत

(क) प्र = प्र + नम् + ल्यप् = प्रणम्य
(ख) अनु = अनु + गम् + ल्यप् = अनुगम्य
(ग) सु = सु + वच् + उक्तिः = सूक्तिः

(स) अव्यय प्रयोगेण वाक्यरचना

(क) अद्य अहं विद्यालयं न गमिष्यामि।
(ख) सः मां न जानाति।
(ग) मम भ्राता प्रायः अत्र एव आगच्छति।

8. (अ) सन्धि विच्छेद

(क) विद्यालयः – विद्या + आलयः (दीर्घ)
(ख) सज्जनः – सद् + जनः – व्यंजन
(ग) नमस्ते – नमः + ते – (विसर्ग)
(घ) महोत्सवः – महा + उत्सवः (गुण)

(ब) समासविग्रह

(क) राजपुरुषः = राज्ञः पुरुषः (ष. त.)
(ख) महापुरुषः = महान् पुरुषः (क.धा)
(ग) पितरौ = माता च पिता च (द्वन्द्व)
(घ) चन्द्रशेखरः = चन्द्रः शेखरे यस्य सः (शिवः) (बहुव्रीहि)

(स) संख्या संस्कृते लिखत

(क) 28 = अष्टाविंशतिः
(ख) 36 = षटत्रिंशत्
(ग) 41 = एकचत्वारिंशत्
(घ) 46 = षट् चत्वारिंशत्।

9. पत्रपूर्ति

सेवायाम्
श्रीमान् प्रधानाध्यापकमहोदयः
शासकीय माध्यमिक विद्यालयः
जाबलिपुरम्।
महोदय!

विनम्र निवेदनम् अस्ति यत् अहं अद्य शीत ज्वरेण पीडितः अस्मि। अत एव विद्यालयम् आगन्तुं न शक्नोमि। अतः एकदिवसीय अवकाशं स्वीकरोतु।

दिनाङ्कः- 22 फरवरी 20_ _
भवतः आज्ञाकारी शिष्य
अजयः
अष्टम् कक्षा

10. अधोलिखित विषयेषु 10-10 वाक्यानि लिखत—

धेनु

धेनुं जनाः गृहे पालयन्ति। सा अस्मभ्यम् दुग्धं ददाति। लिम्पनाय गोमयं ददाति वंश वृद्ध्यर्थं वत्सान् ददाति। सा मातेव अस्मान् दुग्धं पापयति। अतः भारते सा गोमाता इति कथ्यते। भारतीयैः एषः मातेव पूज्यते। दीपावल्यां ग्रामे जनाः धेनून् सज्जयन्ति। धेनुः सरल स्वभावः पशुः।

विद्यालय

अस्माकं विद्यालयः नगरात् बहिर् अस्ति। अस्य नाम शासकीय माध्यमिक विद्यालयः अस्ति। अस्माकं विद्यालये पञ्चदश अध्यापकाः सन्ति। अत्र सहस्रमेकं छात्राः पठन्ति। विद्यालये दश कक्ष कक्षाणि सन्ति। एकस्मिन् कक्षे प्रधानाध्यापकस्य कार्यालय अस्ति। पार्श्वे एव लेखकानां कार्यालयम् विद्यते। एक प्रकोष्ठः अध्यापकस्य अपि निर्धारित।

उद्यानम्

नगरस्य समीपम् एकम् उद्यानमस्ति। उद्यनि बहवः वृक्षा, पादपाः लता च सन्ति। वृक्षेषु फलानि भवन्ति। जना एतेषां छायाद्य विश्रम्यन्ति। पादपेषु लतासु च पुष्पाणि विकसन्ति। एतानि पुष्पाणि उद्यानस्य शोभां वर्धयन्ति, जनानां स्वास्थ्य अपि वर्धयन्ति। जनाः अयं प्रातः सायं च भ्रमन्ति तिष्ठन्ति परस्परमिलित्वा तिष्ठन्ति संवादं च कुर्वन्ति। उद्यानानि मानवेभ्यः अनेकशः लाभप्रदा भवन्ति।

पुस्तकम्

इदं मम पुस्तकम् अस्ति। पुस्तकं पठनाय भवति। पुस्तकानि ज्ञानस्य निधः भवन्ति। ज्ञानेन सह अस्माकं मनोरञ्जनम् अपि कुर्वन्ति। पुस्तकानि प्रेरणादायकानि भवन्ति। मम प्रिय पुस्तकं श्रीमद्भगवत गीतास्ति अस्मिन् पुस्तके मानव मात्राय कल्याण सन्देशः निहितः। एतत् पुस्तकम् सरल जीवन मार्ग दर्शयति। अत्र निहितः कर्मयोग मानव कर्मं प्रति प्रेरयति। गीता मानवस्य हृदय कर्मं प्रति आस्थां उद्भावयति। अतः मानव गीतां पठित्वा कर्मणि निरतः भवति। अनासक्तः सम् कर्मं करोति।

●●